

# ***La perspectiva de gènere en la cultura***

**PLA ESTRATÈGIC CULTURAL DE TARRAGONA**

Dijous 2 de novembre de 2023, a les 19 hores.  
Vestíbul del Teatre Tarragona (Rambla Nova, 11).

Ponents:

ANNA CABÓ I CARDONA.

ELINA NORANDI.

MARIA ÀNGELS CABRÉ.

PATRÍCIA SOLEY-BELTRAN.

Modera:

LAURA CASAS.

Servei d'interpretació de llengua de signes:

FEDERACIÓ DE PERSONES SORDES DE CATALUNYA

LAURA CASAS: Moltes gràcies a tots i totes per venir en un dia climatològicament complicat. Però bé, la qualitat de les ponents bé que s'ho mereixia. Som davant d'un tema prou important, amb el qual encetem aquestes sessions, un cicle de converses, de trobades, per tal de teixir el futur pla estratègic de cultura de Tarragona, una eina que serà imprescindible i que marcarà què volem fer, què volem ser, des del punt de vista cultural, com a ciutat. I la perspectiva de gènere —que n'ha de ser un eix important, i aquest ajuntament ho té clar— enceta aquest cicle, que s'anirà desenvolupant en els propers mesos. Com podeu comprovar, tenim també intèrprets de signes a la sala que faran accessibles totes les sessions.

En primer lloc, farem una mica de taula rodona, pròpiament, amb les quatre ponents, i després d'una petita pausa, a la segona part, totes i tots podreu dir-hi la vostra, també, amb les aportacions que tingueu en ment. La idea és poder recollir quantes més opinions i comentaris millor, per tal d'enriquir aquest futur pla estratègic de Tarragona Cultura en l'àmbit de la perspectiva de gènere.

Per començar, i per situar-nos en el debat, m'agradaria que les nostres ponents ens responguessin la següent pregunta: què és la perspectiva de gènere? De què parlem quan ens hi referim?

ANNA: La perspectiva de gènere és posar-se les ulleres liles i aquestes coses, tot i que les meves són blaves. Bé, conyes a banda, és una mirada sobre com afecta, en aquest cas, la cultura, d'una manera diferenciada als homes i les dones. Implica, doncs, tenir en compte aquestes desigualtats, aquestes diferències estructurals. Significa, en conseqüència, deixar de pensar que al món només hi ha homes, blancs, heterosexuats. És una eina analítica, de treball, però també una manera de pensar.

PATRÍCIA: Sí, s'hi podrien afegir coses durant hores i hores. El terme *gènere* ens transporta cap a múltiples significats, que suposo que aniran sortint al llarg del debat. Però bé, quan en parlem des de les polítiques públiques, fem referència, fonamentalment, a la constitució social de la desigualtat en base a la diferència genetal.

ELINA: El gènere, per a mi, és una de les teories del corpus feminista que sortosament tenim, a aquestes alçades. Però pel que sigui —ho hauríem de discutir— el mot *gènere* és el que ha quedat, s'ha imposat. Sembla que quan fem coses d'aquestes parlem de *gènere*, però en realitat, jo parlaria, més aviat, de *feminisme*, d'actes i programacions feministes.

PATRÍCIA: Aquest matís que introdueixes em sembla molt interessant, perquè no és ben bé el mateix, gènere i feminisme. El meu tiet, de 80 anys, però, s'ha quedat amb aquesta cobla que tu dius. En realitat, la perspectiva de gènere és molt més que homes i dones: segons la cultura i el moment històric, també cal tenir en compte la desobediència de gènere, persones que surten de la norma social. La pregunta és difícil: hem de parlar només de dones? És possible? Obviament, que aquesta eina metodològica és imprescindible, i que hem de tenir presents aquestes diferències entre homes i dones. Avui dia, tu no pots mirar un grup humà sense tenir en compte aquesta variable. No pots estudiar un grup humà obviament aquesta diferència. És que és de calaix, a tot arreu s'ha d'aplicar la perspectiva de gènere.

ELINA: És que es produeix un decalatge enorme entre les que treballem a l'acadèmia, on disposem d'eines d'anàlisi, hermenèutiques, i les categories que circulen en els mitjans de comunicació, que són les que arriben a tothom.

MARIA ÀNGELS: Jo voldria començar agafant aquesta idea de posar-se les ulleres liles, que és el que volem fer. El que tenim és ganes de contagiar que cal mirar d'una manera i no d'una altra. La perspectiva de gènere també es pot entendre com un pont que ens permet sortir de la desigualtat i caminar cap a la igualtat, en aquest cas en la vessant de gènere —més àmplia que homes i dones, certament; al mig hi ha moltíssima gent—. Implica, doncs, una cultura diversa. Però, sobretot, jo voldria destacar aquesta idea de pont, de mirada que vagi de la desigualtat cap a la igualtat.

LAURA: molt bé, ja hem centrat el tema. Ara us demanaria de veure com és la fotografia actual, quina és la situació de la integració de la perspectiva de gènere en les programacions culturals. Hi ha diferències entre el conjunt de l'Estat espanyol? Entre l'àmbit públic i el privat? Com estan les coses?

PATRÍCIA: Jo miro l'Anna perquè el 2017 vam fer, juntes, un estudi en què analitzàvem 19.000 activitats culturals celebrades a la ciutat de Barcelona. Els números d'aquell informe, que era bastant llarg, eren bastant depriments. Però he mirat això [fulletó amb programació cultural de Tarragona] i també hi ha motius per animar-se, vol dir que algunes coses estan canviant. En general, la situació no és com per tirar coets. S'està començant a incorporar aquesta perspectiva, però queda molt per fer. No veig grans diferències entre el món públic i el privat. Vam fer un altre estudi sobre la paritat, que és un altre tema, al sector públic català, i hi havia paritat, però la Generalitat de Catalunya, la perspectiva de gènere, encara no existia. Ens queda molt per fer. Al Liceu encara no s'ha estrenat una òpera signada per una dona?

MARIA ÀNGELS: La primera, l'any passat, de Raquel Garcia Tomàs, sobre un personatge intersexual.

ANNA: Imagina't, en ple segle XXI. Costa que en música clàssica s'estrenin obres de compositores dones. I n'existeixen. A Los Angeles, Califòrnia, van fer tot un treball d'investigació per recuperar òperes de dones, per introduir-les a la seva programació. Aquí encara no s'ha fet. Allà es va fer als anys noranta.

MARIA ÀNGELS: Sí, el món de les compositores és un dels més masculinitzats. Però també passa en la pintura. A Lluïsa Vidal Puig (1876-1918) se li va dedicar per primer cop una exposició al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) al 2016, i gràcies a una altra senyora, Consol Oltra, que en va col·leccionar l'obra. Realment tenim un problema. Apuntaves la diferència entre públic o privat... Doncs mireu, la llei espanyola d'igualtat és de 2007, i la catalana de 2015, i no s'acompleixen. Amb allò públic haurien de tenir una mica més de cura. Però per altra part, de què serveix que allò públic compleixi, per exemple, en les seves programacions, si després es donen diners al Festival de Cap Roig, que és una *machirulada*? No es pot anar a un lloc on actuen cinc senyores i vint senyors. I s'està patrocinant amb diners públics. I es fa, per acabar-ho d'adobar, des d'una conselleria de Cultura regentada per una dona. Sembla que la consellera tampoc no entén que no pot subvencionar això. Apa, ja he fet la denúncia, ja puc marxar, jo ja he complert.

*Aplaudiments.*

MARIA ÀNGELS: Vaig dir el mateix a TV3 i no va passar res.

ELISA: Jo em centraré, sobretot, en el sector en què treballo com a investigadora, el de les dones artistes, les que es dediquen a les arts visuals. A l'Estat espanyol hi ha l'associació de Mujeres en las Artes Visuales (MAV), que des de fa més de quinze anys ens ha servit a les crítiques, artistes, comissàries, galeristes... per associar-nos. S'ha intentat arribar a tenir un nombre d'associades suficient com per començar a tenir influència en les altes esferes de poder. El MAV, entre altres coses, fa uns estudis que teniu a l'abast a la part d'observatori. Per exemple, hi analitzen: quantes dones han exposat enguany al Reina Sofia? Han publicat estudis sobre museus, sobre galeries, etc., i tenen una revista amb moltes informacions. El tema de les estadístiques i els estudis és incontestable, perquè els números són els que són; no és una qüestió d'opinions. El que

no m'agrada tant, de MAV, és que es tracta, com moltes institucions, d'una associació molt centralista. Té grups a tot l'estat, d'acord, però està molt enfocada a Madrid i a Castella. Aquí es va intentar crear una associació semblant, que es deia Dones visuals, però que no va tenir gaire recorregut, i una de les incursions del MAV a Catalunya tampoc no va acabar de reeixir. El 2013 vam decidir crear un festival, d'àmbit estatal, Festival Miradas de Mujeres, que consistia a parlar amb els espais d'exhibició habituals i que durant el mes de març només hi exposessin l'obra de dones. A mi em va tocar dirigir aquest festival a Catalunya, i només s'hi van afegir trenta-cinc espais. Va ser una presència molt, molt, minsa. Per què explico això? Doncs perquè en deu anys ha canviat molt, la situació, moltíssim. Quan nosaltres demanàvem espais, o bé no ens rebíem, o ens deien aquella típica frase de «jo no quan exposo no miro si l'artista és un home o una dona».

MARIA ÀNGELS: La qualitat, eh?

ELISA: Aquesta frase, que me la vaig trobar en moltes institucions, galeries i espais de tot tipus d'exposició, jo crec que ara ningú no gosaria de dir-la. O, si més no, som en un altre moment. En principi, en l'actualitat, es cuiden més de dir-ho. Per altra banda, estic convençuda que és més fàcil incorporar aquesta perspectiva feminista des de les institucions públiques que no pas des de les privades, que tenen el mercat de pel mig. Si hi ha un sector que continua sent molt resistent, és el de les galeries d'art.

MARIA ÀNGELS: Tu te'n recordes, Elisa, de la presentació del teu llibre al CCCB? Una galerista va dir-hi que ella només mirava la qualitat. Era una dona, i jove. Encara alguna s'atreveix a dir-nos-ho a nosaltres, que té tela, perquè ens dediquem a això, no?

PATRÍCIA: Jo m'alegro que diguis que en deu anys ha canviat molt perquè jo també tinc aquesta percepció. El que passa és que és molt difícil fer-se una imatge fidedigna de la situació real. Bé, es va fer un estudi del MAV sobre els resultats de l'aplicació de la llei del 2007, que és l'espanyola. Jo el que veig és que a Catalunya hi ha xarxes de gènere i museus, que es van constituir el 2017, i que van fent trobades, jornades, i que tenen molts exemples de bones pràctiques. No podem obviar, però, que des de l'àmbit públic s'ha fet el marc normatiu i no es compleix. Això és un problema claríssim, i passa aquí i també m'ho trobo a Andalusia, que hi treballo jo. Allà no n'havien ni sentit a parlar. Ara me'n senten parlar a mi, però a ningú més. A la Junta de Andalusia, enguany tenen un informe intern que diu que a cultura estan sent disparitaris. Però clar, les mesures que prenen són les mínimes. Bé, ara està a mans del PP, però és que és igual, són coses que es van acumulant. També és veritat que en la societat hi ha una evolució de la mentalitat. Quan parlem de cultura —si obrim la mirada i no parlem només de creació cultural, o d'espectacles i oci—, si parlem també de la manera d'entendre la realitat, és a dir, de mentalitats, les mentalitats van canviant, i entre les generacions joves hi ha gent que no replica les velles actituds de sempre. Una iniciativa privada que em ve al cap és el Primavera Sound, que fa uns anys va promoure una programació només de dones. Clar, parlem de qualitat: Rosalía, Bad Gyal, La Zowie... És indiscutible el talent femení que hi ha. Però clar, ho veus més en dones del *show business*, però de vegades són allà i no els donen l'oportunitat.

ANNA: Però Patrícia, el cas del Primavera Sound, que va ser un èxit de vendes, i que va ser impressionant —moltes amigues meves es van quedar sense entrada—, no s’ha tornat a repetir. Va ser un bolet, com una anècdota. Ara són més paritàries que no pas el Sónar, però no han tornat a fer una programació així, de 90% de dones, o tot dones. Després hi ha un altre tema, que no sé si en parlarem o no, però que també és important, i és el que passa per dins d’una programació cultural. No en diré el nom, però hi havia un festival que més o menys volia ser paritari però que a mi em van trucar perquè hi havia una quantitat d’assetjament increïble. És a dir, no només és la programació, i programar de manera paritària i amb perspectiva de gènere, sinó que les institucions també han d’evitar que qui treballa allà no pateixi discriminacions de cap tipus, i menys assetjament.

PATRÍCIA: Tens raó, perquè hi ha moltes coses, però no ho volia deixar de dir. Això que fa la Maria Àngels Cabré que és anar allà a tocar la fibra, i dir-ho públicament des de l’Observatori... Bé, Àngels, el cas és que tu ho dius, però la pregunta és: ens fan cas?

MARIA ÀNGELS: No.

PATRÍCIA: Però llavors, què ens han de fer perquè ens facin cas? Jo ja m’he quedat afònica durant un mes. He perdut la veu durant un mes per, literalment, *desgallitarme* —a més a més, la vaig perdre en castellà, perquè no era ni a Catalunya—. Els deia escolta, teniu diners públics, iniciatives privades amb finançament públic, universitari, dels ajuntaments... i la Llei del 2007 no saben que existeix, i quan la coneixen no la compleixen. Amb directores dones, amb... Quin és el misteri? Que es posin multes?

MARIA ÀNGELS: Jo crec que això aniria bé. Mira, jo recordo l’estudi que vam fer des de l’Observatori a cinquanta equipaments públics —entre d’altres, també d’aquí de Tarragona— i hi havia gent molt avançada. És a dir, estem a dues velocitats: hi ha gent molt avançada, que dirigeix un equipament públic i viu al segle XXI, i gent molt retardada, que viu al segle XX. Amb aquest estudi em vaig trobar un senyor, director del Tecla Sala, de l’Hospitalet de Llobregat, que em va dir que a la història de l’art no hi havia hagut cap problema de discriminació amb les dones. O sigui, jo ja no donava crèdit. Aquest senyor havia passat de primer d’EGB, per dir-ho d’alguna manera. Llavors jo crec que passa això: hi ha un món a dues velocitats, i et trobes gent que no entén absolutament res, o que té la llei damunt la taula i no se li acut ni mirar-la. Hi ha una possible solució que és fer un Juana Dolores. Jo vaig anar al programa del Xavier Graset, vaig dir que la Generalitat incomplia la llei, i després vaig pensar, he sigut idiota, hauria d’haver fet un Juana Dolores: jo em trec la samarreta, dic això, i a l’endemà tothom en parla. El que passa és que som persones —ja ho veieu— de bé, estudiades, educades, i no fem un Juana Dolores. Però, lamentablement, has de fer soroll. Hauríem de fer més soroll. Perquè encara vivim a dues velocitats. Aquí esteu fent aquesta feina, i al costat deu haver-hi un poble o una ciutat on no se’ls acudiria mai pensar en clau paritària. Quan la paritat és el més bàsic, perquè com diu l’Anna tu pots ser molt paritari i després deixar que el masclisme es desenvolupi. O sigui que no serveix. Però bé, la conclusió és que anem a dues velocitats.

ANNA: I hi ha gent a l'entremig, no? Hi ha de tot. Hi ha comentaris que fereixen i que et semblen surrealistes al segle XXI. Amb el tema de dades, quan preguntaves en alguna institució pública si tenien dades segregades per sexe o per gènere, i et deien, no, per què? Home, si ets una institució pública hauries de saber qui ve, qui no ve, i per què no venen. I la resposta va ser —era un director— estic segur que la gent que ve —en aquell cas era un museu— és exactament un reflex del que hi ha al carrer. Però després em va remarcar que el personal de neteja acostumava a ser masculí, i el de seguretat masculí. Cosa que li vaig agrair profundament. No, no, perquè no se m'havia ocorregut, és clar...

PATRÍCIA: S'ha d'assumir això, també, no? Aquesta varietat, aquesta diversitat... (*riu*).

ANNA: Clar, però és curiós perquè, al centre i nord d'Europa, els càrrecs d'institucions culturals, per exemple d'un museu o d'un teatre, són concursos públics amb una durada limitada. No sé si és el millor del món, eh, però tu guanyes el concurs per ser director del museu de X, i saps que tens quatre anys per endavant, que al cap de dos anys i mig et farà una revisió un equip de persones expertes, i que al cap de quatre potser et poden renovar quatre anys més. Però després... Un altre. En canvi, aquí tenim gent, com aquest senyor concret que us comentava, que és director del mateix museu des de fa trenta anys sent.

PATRÍCIA: Ai, com podríem saber qui és...?

ANNA: Sí que saps qui és, sí.

MARIA ÀNGELS: Ai que em sembla que jo també sé qui és (*riu*).

ANNA: Clar, clar (*riu*). Llavors veus que al centre i nord d'Europa els càrrecs depenen de concursos públics internacionals, i que tenen una durada determinada, i com això xoca amb la mentalitat de funcionariat d'aquí. Allà els càrrecs es van renovant, i hi ha un comitè de persones expertes externes que avalua si aquella persona, dirigint aquell equipament, ho està fent bé o no, i si pot continuar. Aquí, en canvi, hi ha persones que són veritables taps. A la meva generació, els *baby booms*, ens diuen la generació tap. I és cert, però és que hi ha persones de la generació *boom* que són *supertaps*. No sé què s'hauria de fer, amb aquesta gent.

MARIA ÀNGELS: Prejubilació, es diu prejubilació (*riu*).

ANNA: No voldran, eh. Jo crec l'ideal —allò realment necessari—, és canviar la cultura de les organitzacions. Si no canvies la cultura de de les organitzacions no canvies res. El que passa és que això és molt fàcil de dir i gens fàcil, ni ràpid, de fer-ho. Perquè si et trobes amb un personatge d'aquest tipus, per molta feina que facis per sota, a dalt hi ha una persona que no canviarà mai.

LAURA: Per això, suposo, la importància d'aquesta feina de formigueta, d'introduir aquesta perspectiva a tots els nivells. No només als qui programen, sinó d'una manera més holística, no...

ANNA: Sí, és el que dèiem. Què s'ha de fer amb els que programen cultura per a què tinguin perspectiva de gènere? Doncs els podem formar, es pot fer una diagnosi de gènere per veure exactament què està passant... Però si realment aquestes persones que programen es formen, però després resulta que a dalt hi ha un d'aquests taps, doncs ja em diràs...

ELISA: Disculpa eh, però de dones taps també n'hi ha moltes. I, per altra banda, jo soc funcionària i t'asseguro que penco com un animal. Vull dir que no tot és igual...

ANNA: No, no, si jo també he estat funcionària trenta d'anys. Dic funcionària pensant, més aviat, en aquests càrrecs vitalicis que...

ELISA: Bé, sí, però això no té res a veure amb com facis les coses. Això va a persones.

ANNA: Però no se'ls avalua...

ELISA: Bé, és igual. Jo no estic d'acord amb què hi hagi dues velocitats. Jo, com a historiadora, el que veig és el moment de la història en què estem. Hi ha estudis del camp de l'arqueologia que han demostrat —i jo m'ho crec— que el patriarcat es va generar des d'èpoques neolítiques, és a dir, des de la prehistòria, quan es va alterar la divisió sexual entre gèneres. El patriarcat és una superestructura, que va per sobre de totes les estructures polítiques, socials, econòmiques... I també de tots els sistemes. Penso que estem en un moment històric, realment, molt interessant, perquè estem assistint a la caiguda del patriarcat. El que passa és que cap poder cau sense resistències, violències, etc. Almenys jo, penso que no veuré aquesta caiguda absoluta, però està passant. Per tant, jo soc molt més optimista. No em queixaria tant de si aquest home, o aquell home... perquè el cert és que hi ha moltes dones —com les que som aquí— que som dones totalment lliures, que el patriarcat ja no ens diu res. No farem cas del que un senyor vingui a dir-nos. El patriarcat, dins el nostre cap, està trencat i espatllat, i això ja és moltíssim, i després treballem cadascuna dins dels nostres camps. Però crec que cada dona lliure, totes nosaltres, representem una esquerra en aquesta estructura. Això és claríssim. Per tant, penso que és un moment optimista. Què està passant? Torno a dir-ho: sempre que un poder ha canviat no ha caigut sense violència. I ho veiem en les violències de tot tipus que estem patint les dones, també la violència sexual. Però crec que les coses van millorant. Fa deu anys no teníem taules com aquesta. Fa deu anys els meus alumnes i les meves alumnes no et demanaven que els expliquessis dones artistes. Ara ja t'ho demanen, i estan encantats quan parlo de dones artistes. Quan jo vaig començar a treballar de professora fa trenta-cinc anys explicava tot el dia l'art fet per homes. Si explicava una dona artista, em deien «és que tu ets feminista». Sempre fujo de tenir una actitud victimista perquè el patriarcat també s'alimenta d'això. Hem de reforçar el sentit de la llibertat femenina. La feina no l'acabarem, vindran les següents generacions a completar-la, però s'acabarà fent. És cert que som en una part del món que portem molts anys de feminisme. Però gràcies al feminisme, el patriarcat se'n anirà a la merda. No ho veurem, però passarà.

*(Aplaudiments).*

MARIA ÀNGELS: Completament d'acord amb l'Elina, però a totes les dones fortes afegim-hi les noves masculinitats, que també ens agrada molt que els senyors ens ajudin a deconstruir el patriarcat. El feminisme, cosa de tots i totes.

ELISA: Bé, és que el patriarcat no és d'homes, el patriarcat és una estructura política, i hi ha homes no patriarcats i dones patriarcals.

MARIA ÀNGELS: Completament, però està bé això de veure el got més ple que buit, perquè és veritat, que estem aconseguint-ho, que ens estem acostant allà on volem anar, però s'ha de posar en valor els equipaments que sí que fan la feina. N'hi ha alguns que sembla que no hagin arribat a primer de bàsica, però resulta que també n'hi ha d'altres, com el Teatre Nacional de Catalunya, que s'han proposat de fer les coses bé, d'una manera diferent. Abans hi havia una programació que no donaves crèdit, que semblava que no hi hagués hagut mai cap dona en el camp de la dramaturgia. Estava molt ben dirigit, el teatre, pel Xavier Albertí, però es veu que no sabia que hi havia una sèrie de senyores que també feien teatre. I resulta que hi van intervenir, i ho han canviat. En aquest sentit, cada equipament pot canviar les coses, i sense gaire dificultats. Van fer un conveni amb l'Institut Català de les Dones, es van posar les piles, i resulta que ara aquest teatre està caminant pel segle XXI, perquè no estava ni al XX, estava una mica al XIX. Jo en sortia molt preocupada, i de vegades fins i tot a mitja funció m'aixecava i en marxava.

LAURA: A l'hora de dissenyar una programació cultural, cal crear aquestes accions positives? És bo, és una acció correcta?

ANNA: Jo crec que en cultura es poden fer accions positives, com la del Primavera Sound, i l'altra cosa és intentar fer la paritat en tota la programació, que seria aquest 60-40. Jo crec que les accions positives encara són necessàries. Em nego a dir-ne discriminació positiva, per mi són accions positives. Mentre hi hagi aquesta disparitat, com la del Liceu, que comentàvem, crec que són necessàries. És igual que el tema de les subvencions: està molt bé que una institució pública doni subvencions i reclami que hi hagi paritat en els equips, o a la programació, però també que obri la porta que hi hagi accions positives, que grups feministes presentin una acció que tot siguin dones, perquè l'altra part ja l'hem vista durant molts anys. És a dir, crec que les coses s'han d'anar equilibrant. Hi ha d'haver de tot, accions positives, paritat, perspectiva de gènere o feminista...

MARIA ÀNGELS: I hi ha d'haver espais de trobada com aquest. I associar la perspectiva de gènere, la igualtat entre homes i dones —entesa d'una manera àmplia—, amb la diversitat. Són dos camins paral·lels que se sumen i llavors fan una festa. És molt important que no només hi hagi homes i dones, sinó que hi hagi un ampli ventall de totes les diversitats que tenim: de gènere, d'ètnies, funcional, etc. Perquè volem una societat plural. Això de 60-40 jo ho ampliaria una mica, en el sentit que per sobre sobrevolés la diversitat, sinó tampoc no serveix gaire.

PATRÍCIA: Sobre diversitat interseccional voldria dir una cosa que va sortir en una formació, l'altre dia. Jo els estava parlant del projecte de gènere i museus, de portar la perspectiva de gènere als tretze museus municipals de Barcelona. I una de les coses que en aquest projecte s'havia de fer, és, quan comptaven què havien fet paritari, era obviar

el 8-M. Perquè clar, el 8-M deformava tota l'estadística. L'altre dia, també des de l'Ajuntament, em deien: «I el 25N també l'hem de treure». Anem traient i anem posant. El que ells demanaven era: «Com fer per incorporar això tot l'any?». És a dir, per normalitzar-ho. Una altra de les idees que proposaven era que tot plegat fos més subtil, amb un llenguatge més subtil. És a dir, fem programació durant l'any, i hi afegim un monòleg d'una dona, però no es dirà *monòleg feminista*, es dirà *monòleg*, i punt. Si som la meitat de la població, doncs ja està. Què vol dir: que parla una dona i ja ha de ser feminista? Les reflexions que feien em va semblar que denotaven que hi havia molta corrent de demanda d'anar més enllà. Potser cal fer accions positives, visibilitzant, i n'estic segura que sí, per desgràcia, però en realitat també comença a haver-hi una voluntat de normalització. I em sembla bo, això.

ANNA: Això són les noves generacions. Jo no soc gens futbolera. Però em va sorprendre que aquesta futbolista coneguda, l'Aitana Bonmatí, deia que potser ja era hora de deixar parlar de futbol femení i futbol masculí, que pel context ja es veia si era de dones o d'homes.

PATRÍCIA: Bé, també ho deien en el sentit que si escrivies *monòleg feminista* molta gent directament ja no venia. I clar, el que t'interessa és que et vingui públic, gent que podria pensar que allò no té res a veure amb ells però que de cop s'ho trobi i...

MARIA ÀNGELS: Però és una mica perillós. O sigui, la idea és bona: mira, deixem de parlar d'aquestes coses que incomoden a tanta gent. Però què passa? Que el patriarcat també és molt intel·ligent, i vol que deixem de parlar d'aquestes coses. I ens diu: «Per què no treus la paraula *feminista*?». I pel camí, ha caigut la paraula *feminista*. Llavors compte, perquè *feminista* és una paraula que el patriarcat té molt d'interès a fer-lo desaparèixer. Jo soc més partidària d'educar aquestes persones que no venen per por i explicar-los que *feminisme* no és un corrent de gent estranya, sinó que és un sinònim de democràcia. Igual que no programem una obra de teatre que fomenti l'esclavisme. Crec que és millor desestigmatitzar, d'alguna manera, el concepte *feminista* que no pas suplir-lo.

PATRÍCIA: I com ho fem?

MARIA ÀNGELS: Ja ho estem fent, de mica en mica. Això que diu l'Elina, que estem deconstruint el patriarcat, és veritat. I no és casualitat: és la feina de molta gent, de moltes associacions, de moltes persones particulars, de molta gent que ha posat el cos... És la feina de, quan passava el tema de la Manada, famílies senceres que van sortir al carrer a dir «això no és abús, és violació». O sigui que jo estic molt d'acord a fer molta pedagogia i explicar que el feminisme és cosa de tots i totes, i que no és una secta, i que no repartim carnets, i que és el més normal. Que el que és estrany és no ser feminista. Quan algú em diu que no és feminista penso quin horror, quina por. Fer desaparèixer la paraula em penso que beneficia el patriarcat.

PATRÍCIA: Entenc el que dius i hi estic d'acord, eh. També en el fet que s'ha de fer molta pedagogia, perquè de vegades hi ha noies joves que diuen ja s'apanyaran, no és el nostre problema. I sí, malauradament el patriarcat és el nostre problema. I des de la part pública ens hi juguem també els diners dels contribuents. Però per exemple, la complexitat del

tema, de vegades... Què me'n dieu de *Barbie*? És una pel·lícula supercapitalista, però la venen amb un embolcall feminista, no?

ANNA: Perquè ara fer feminista està de moda.

MARIA ÀNGELS: *Purple washing*, es diu. Tot té nom, tot està inventat. *Barbie*, a mi no m'interessa gens, però vaig pensar «l'he de veure», perquè dedicant-me a això segur que algú me'n pregunta. I la qüestió és que la pel·lícula va fabricar molts feministes, una pel·lícula tan poc feminista, o tan capitalista, vaja. Evidentment hi ha uns senyors que s'han fet d'or, però pel camí aquest estiu molta gent ha anat a veure *Barbie* i està parlant de feminisme. És un bon pont. És una trampa, ells guanyen, però nosaltres també. Ells guanyen molts diners, però nosaltres fem avançar.

LAURA: Va passant el temps molt ràpid. Saltaré cap al final d'allò que tenia previst de preguntar-vos: cap on hem de mirar? On ens emmirallem? Posem-hi noms, o experiències que ens pugueu compartir, vosaltres que teniu tanta experiència en l'àmbit cultural.

PATRÍCIA: Jo m'he fet una llista positiva, però fa estona que no parles (a *Elina*).

ELINA: Bé, jo primer de tot voldria dir, d'això que parlàveu, és que no ens hem de confondre. Fer coses de dones, en pla paritari, no és fer coses feministes ni coses de gènere. Jo puc fer moltes coses *de dones*, però des de la mentalitat més patriarcal. Visibilitza? Molt bé, però continuem fent el mateix. En tinc un exemple molt clar: dimarts, a Barcelona, se celebra el *Talking Galleries*, enguany el tema són les dones. Doncs està organitzat per senyors, que han convidat senyors —i també senyores—, però allà no hi ha ni feministes, ni estudioses del gènere, ni estudiosos del gènere... És a dir, això és fer coses de dones; ni feministes ni de gènere. El feminisme, a aquestes alçades, és un corpus teòric enorme, que està ple de diverses teories. La del gènere és una, però també tenim feminisme de la igualtat, de la diferència, lesbià... I cadascú es pot quedar amb el que vulgui.

MARIA ÀNGELS: Feminisme liberal... Que aquest és el dolent...

ELINA: Bé, amb això cadascú ja s'aclarirà, però el que vull dir és que fer coses de dones des del patriarcat no sé si ens serveix. Sabeu a què em refereixo, oi? Per exemple, si jo organitzo una exposició però hi poso un comissari que no té cap mena de sensibilitat per l'especialitat (*història feminista de l'art*), doncs d'allà només en sortirà una exposició de dones, i jo penso que això és generar guetos. És tornar a posar les dones en un altre gueto. En canvi, si fem una exposició comissariada des d'una perspectiva feminista, des d'on mostrem les obres de les dones dins el seu context, comparant-les amb la resta d'artistes i no només entre elles... La cosa canvia. Però si les obres són allà només perquè són produïdes per dones a mi em sembla que anem malament. Hem de buscar discursos que siguin feministes, perquè el feminisme és una ideologia alliberadora, tant per a dones com per a homes. I per tant, quan fem coses feministes estem lluitant contra el patriarcat. Si l'única cosa que vols és que les dones siguin visibles, molt bé, perfecte, però no ens confonguem. Això ja hauria d'estar integrat. No pot ser que un gestor cultural

munti una exposició sobre el barroc i que no hi posi obres de dones, o sobre l'expressionisme...

ANNA: Però encara passa.

ELINA: Sí, però és el que no hem de permetre.

ANNA: Ja, ja...

ELINA: És el que hem de criticar. No podem esperar exposicions només de dones. L'obra d'art es valora un context.

ANNA: Absolutament d'acord amb tu, eh, però de vegades —i estic pensant, especialment, en un entorn municipal— el que va fer Primavera Sound, per exemple, va servir per visibilitzar dones en el món de la música, que és un món molt masculista i molt patriarcal. Són necessàries, encara, aquestes accions. Perquè llavors et trobes amb el típic programador que diu «no programo dones perquè no n'hi ha». Clar, perquè tampoc les has buscades, no? L'ideal és que tota la programació sigui feminista, hi estic absolutament d'acord. Però en el camí crec que encara falten algunes accions positives, al màxim de feministes, i accions paritàries, també. Crec que estem en un moment que falta de tot per arribar a aquest ideal que has explicat tu. Potser jo ho veig així perquè he estat a la part de programadora cultural, a l'Espai Francesc Bonnemaison.

MARIA ÀNGELS: Jo diria que estic d'acord amb l'Elina. Ella està ja en el nivell següent: ara les dones les hem de barrejar amb la resta de la població creadora. Jo crec que encara s'ha de programar en clau femenina. A Madrid, dilluns es va presentar una exposició que es diu *Maestras*, i hi apareixen obres de dones, des del segle XIX fins al segle XX. I hi ha un cicle de conferències, i jo hi participo amb una conferència feminista, evidentment. La comissària és feminista, les conferenciants som feministes, tota la mirada és feminista... Aquí no hi ha dubte. Però què faig, jo, a la conferència? «La Lluïsa Vidal, la gran pintora de *Feminal*». Així, aquella conferència que podria ser més neutra ja està enfocada cap al feminisme. És a dir, aprofitem aquest moment de la visibilització d'unes pintores per fer feminisme. Encara estem en aquesta fase de visibilització, però en la mesura del possible hem de fer això que demana l'Elina.

PATRÍCIA: La pregunta era sobre bones pràctiques, però, no? Pregunto, pregunto, per introduir-ho. Aquest projecte dels museus que abans us comentava, per exemple, ha tingut un efecte. El Museu de Ciències Naturals de Barcelona, que va ser el pioner, el que va tirar del fil, per a què existís aquest projecte de gènere i museus, ha fet: una exposició que es diu *Imprescindibles*, sobre dones treballadores al museu, un itinerari LGTBI de la col·lecció permanent, una recuperació de científiques, documentadíssima, al llarg dels segles. Després, el Museu Etnològic i de Cultures del Món va oferir una exposició, *Dones fragmentades*, que qüestiona la fotografia de dones etnogràfica, i va fer un cicle de xerrades, etc. El Museu del Disseny acaba de fer una exposició sobre dones dissenyadores. La xarxa de Gènere i Museu ha fet diverses jornades (estan tots els vídeos en línia). La Casa-Museu d'Agustí Duran i Sanpere de Cervera han rellegit la casa en clau de gènere, de vegades amb coses molt originals, per exemple a partir d'un fragment de

la novel·la *Laura a la ciutat dels sants*. Un altre exemple és el Museu Marítim de Barcelona, que van buscar dones amb professions relacionades amb la mar. El Museu Trepal, de Tàrraga, també, amb un director que va finançar una recerca per estirar del fil per trobar el paper de les dones en l'antiga fàbrica d'aquest museu. El Museu de la Música, a Barcelona, deien que no hi havia compositores i resulta que han mirat, en el seu propi arxiu —el seu propi arxiu!— i han trobat que hi havia un munt de compositores que no coneixien. Aquests biaixos de gènere, per definició, són invisibles, i no els veuen. L'altre dia vaig anar a un concert per homenatjar Alicia de Larrocha (1923-2009), i una de les pianistes va tocar peces d'Alicia de Larrocha. Mira que fa anys que he anat a l'Escola Granados-Marshall, que dirigia l'Alicia de Larrocha, i que vaig a concerts, i mai m'havia assabentat que, a part d'una gran intèrpret, també havia estat una compositora interessant. Bé, n'hi ha més, d'accions. Amb això de *Talking Galleries*, que deia l'Elina, jo us volia comentar (*a les altres ponents*) que hauríem de preparar alguna acció, alguna reivindicació.

MARIA ÀNGELS: Fem un Juana Dolores!

ANNA: Si parlem de bones pràctiques també hem d'introduir el debat de què és cultura. Les arts plàstiques, la música, la literatura... però també ho són els castellers, la festa major? També és un debat a obrir. La Generalitat enguany ha començat a fer formacions per a les entitats de cultura popular per intentar incorporar-hi la cultura de gènere. Però a dins s'ha trobat que hi ha maneres de fer poc igualitàries. Si realment la cultura popular ha de ser per a tothom ha d'incloure homes, dones, i tota la diversitat que hi hagi a la població. Crec que és una petita bona pràctica que ha començat a fer la Generalitat, però la cultura popular és un meló que s'ha d'obrir.

PATRÍCIA: És un meló que l'altre dia en parlàvem, dels diables.

ANNA: Ui, ui, els diables.

PATRÍCIA: Jo volia aprofitar per fer-te una pregunta (*a Elina*), si puc. Fa uns anys, el Museu del Prado va fer un intent d'exposició feminista que va ser molt controvertida. M'agradaria que ens en parlessis. Què va anar malament?

ELINA: És el que dèiem abans: si tu estàs d'acord que es facin exposicions només per ensenyar dones... Realment, va haver-n'hi dues. La primera tractava sobre dues dones artistes que eren d'èpoques diferents, d'àmbits diferents, d'estils diferents... I si sabies una mica d'art et preguntaves per què carai les posaven juntes. I l'altra exposició, la famosa, es deia *Invitadas*. Com que *invitadas*? És que només amb el títol...! És brutal...

ANNA: Jo quan vaig veure *Invitadas* de seguida vaig pensar en Guerrilla Girls. Un moviment de dones que van fer uns cartells en què deien: «Què cal fer per a què les dones entrin al Metropolitan de Nova York? Doncs que vagin nues, perquè a dins del Metropolitan només hi havia dones representades nues com a muses». I a *Invitadas* vaig pensar, tornem a estar en un moment Guerrilla Girls.

ELINA: És el que us deia: una exposició de dones però sense cap posicionament feminista ni de gènere. Suposo que sabeu que l'any que ve, al Museu d'Art Modern de Tarragona, es farà una gran exposició de Mari Chordà, una antològica. Jo estic encantada, molt feliç, d'aquesta exposició, però penseu una cosa: l'homenatge més gran que pot tenir qualsevol artista, en vida, és una antològica ¿Sabeu la quantitat enorme d'artistes boníssimes que tenim al nostre país, excel·lents, que no tindran aquesta sort que ha tingut la Mari? L'any passat es van morir Concha Ibáñez, Aurora Altisent, Marta Palau. Dones enormes que s'estan morint sense cap reconeixement per part del nostre país. Jo el que vull és que això no torni a passar. Ja ha passat, anys abans, amb Amèlia Riera, Aurelia Muñoz... Podria continuar fent llistes i llistes de dones, dones que ja són molt grans. A Valls, per exemple, tenim la Maria Teresa Sanromà, de 101 anys, i que és una gran artista. Hi ha dones que es moriran sense cap reconeixement. Per tant jo penso que una de les coses que han de fer els agents culturals, ara mateix, i és urgent, és aquest tipus de reconeixements. Jo confio que les dones joves ja estan amb una força i una energia i una llibertat increïbles. Però a mi em fan patir les senyores que van viure i crear en una època terrible, com va ser la postguerra, i que estan marxant sense tenir, pràcticament, ni obres als museus. Després, quan les seves famílies intenten fer donatius als museus els rebutgen, perquè és cert que els museus d'aquest país tenen un problema d'espai, i això és així. Però està passant amb elles una situació realment molt injusta. En el cas de Mari ha estat una felicitat, però hi ha moltes senyores dels anys setanta que estan pendents d'aquest reconeixement. Aquesta exposició del Museu d'Art Modern de Tarragona, que no sigui la única. Les dones han de tenir les seves antològiques a les grans institucions d'aquest país.

LAURA: Tanquem, si us sembla, aquesta primera part amb aquesta petició de l'Elina, que em sembla prou important. Agafem una mica d'aire, tots plegats, i després el protagonisme el prendreu vosaltres (*el públic*). Segur que tindreu moltes coses interessants a comentar-nos.

### [Segona part]

LAURA: Suposo que teniu preguntes en ment. Qui s'anima a obrir foc?

TONI (*públic*): Les ponents heu parlat molt d'activitats, però a mi m'agradaria si podeu obrir conversa respecte a la metodologia. Com s'ha de funcionar per tenir una perspectiva normalitzada, quotidiana, i no només en les activitats? Gràcies.

MARIA ÀNGELS: S'han de fer les coses amb bona lletra, això primer de tot. Però jo crec que està bé també pensar de dins cap a fora. Per exemple, abans, l'Anna parlava d'equipaments que poden tenir una programació estupenda, i molt paritària, però que a dintre passen coses que no haurien de passar. Per tant, estaria bé, abans que res, d'endreçar la casa. És a dir, que hi hagi una bústia per denúncies, posem per cas, i una sèrie de mecanismes. Així és més fàcil. Perquè quan programeu cultura esteu treballant en un espai compartit, hi ha una sèrie de dinàmiques, relacions poder... Així que jo començaria escombrant la casa, abans d'escombrar el carrer.

ANNA: Sí, estic d'acord amb l'Àngels. A mi com que m'agraden molt els indicadors i les avaluacions, penso que s'ha de fer de dins cap enfora però amb eines d'autodiagnosi — n'hi ha algunes de gratuïtes, que pots trobar a la xarxa—, que van molt bé per analitzar l'organització i veure què hi està passant, no només amb temes d'assetjament. Hi pots comprovar com es prenen les decisions i com funcionen les coses des d'una perspectiva de gènere. Nosaltres les hem fet servir amb les associacions de cultura popular, i realment la gent es quedava sorpresa, en veure la foto. I llavors a partir d'aquí pots començar a endreçar de dins cap enfora. L'altra qüestió important és recollir dades. Ho sento molt, és avorridíssim, però si no tens dades no ens adonem de certes coses. A quantes dones han programat a Tarragona en l'últim any? Si no tens les dades, no ho saps. Quantes dones han vingut a les activitats? No ho sabem. Quan programes amb perspectiva de gènere tens més èxit de públic? No ho sabem. És a dir, és carregós, però si no tens dades tampoc no pots tenir una diagnosi, i sense saber el que està passant no pots articular una nova estratègia. I, per últim, hi ha la part de dades més qualitativa. Parlar amb els equipaments, amb les persones que prenen les decisions... Per tant, de dins cap enfora i poder argumentar què està passant i veure'n la progressió. No ho sé, per exemple: us heu plantejat mai que quan feu més programació amb perspectiva de gènere o feminista potser ve més gent? O no? Sense dades no ho pots demostrar.

MARIA ÀNGELS: I també per veure l'evolució. Des de l'Observatori Cultural de Gènere fem diferents informes, de camps com ara els festivals de música, els premis literaris, els museus, etc. I t'adones que és l'única manera de mesurar si vas en la bona direcció. Al cap de dos anys, ho pots tornar a mirar i comprovar si hi ha hagut una progressió. Si no tens les dades, malament. I també per poder combatre els negacionistes. Això és com el canvi climàtic: si tenim les dades ho explicarem una mica millor; si només és una percepció, malament rai. No és el mateix dir que aquest estiu he tingut més calor que demostrar que ha estat l'estiu més calorós del segle.

PATRÍCIA: Un exemple d'una pràctica que s'ha fet a l'Ajuntament de Barcelona, amb l'Institut de Cultura i els tretze museus municipals, en aquest sentit, és que hem dissenyat una manera de fer. Jo conec dues eines d'autodiagnosi, que és la de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials i el de Mujeres y Artes Visuales, que són interessants, i ara us explico què hem fet. Nosaltres vam començar amb una presa de consciència mitjançant una autoavaluació. Hi havia un qüestionari molt complet, i s'havia d'anar cercant totes les respostes de cada institució. Per exemple, el qüestionari feia preguntes sobre públic i rols —amb dades quantitatives, qualitatives i impressions—: quantes persones expertes han parlat? Quants coordinadors de cicles? Quantes persones han moderat trobades? Relat: de les exposicions permanents, de les temporals, o serveis d'arqueologia, o arxius... És a dir, si el seu relat tenia perspectiva de gènere o no. També s'hi abordava la gestió: si hi havia homes i dones, en quines posicions jeràrquiques, en horaris de temps parcial o total, si gaudien de permisos de paternitat... I l'espai: si té protocols d'assetjament, espais d'al·letament, canviador de nadons... I també s'hi analitzaven els rols en les tasques de recerca, de disseny, d'escriptura de textos dels catàlegs, de traduccions... Tot el que se'ns va acudir, i més —la comunicació a xarxes socials, també—, ho vam incloure en aquest qüestionari, que és molt complet i que s'adapta a cada institució. Després, amb totes aquestes informacions, s'elaborava una diagnosi, es consensuava amb ells i a partir d'aquí fèiem un pla d'acció transversal, amb

uns objectius, unes actuacions, uns terminis, uns responsables, un pressupost i un temps d'avaluació. Era, en definitiva, un autoexamen, i un posterior pla d'acció, que tenia un aspecte autoperformatiu: fer veure a la resta de l'equip que aquella sensibilitat era valuosa i que havien de començar a posar-s'hi les piles. Perquè el problema és que de vegades aquesta sensibilitat depèn d'una persona, i si ella se'n va, aquest *know-how* no es consolida en la institució. Aquest exercici que us comentava no tinc constància que s'hagi fet a cap altra institució del país.

ANNA: Sí, seria com una mena de pla d'igualtat o de gènere que ho remou tot, vaja. Fas la diagnosi, un pla d'accions i un seguiment.

PATRÍCIA: Sí, exacte, però fixa't que aquestes institucions ja tenen un pla d'igualtat, i llavors els afegeixen això, aquest mètode, que comporta l'acció. De fet, unes quantes de les bones accions que us he dit abans han vingut després d'aquest procés previ. Ha estat com una mena de palanca.

ANNA: En el cas de l'Ajuntament de Barcelona, el pla d'igualtat els cau com molt lluny. Perquè a més a més és per al personal, però no s'ha fet una anàlisi de cadascun dels llocs. Llavors és com fer un pla d'igualtat específic per a cadascuna de les organitzacions.

PATRÍCIA: Exacte, exacte. Amb el qual ells també es veuen emmirallats. Jo anava un per un, i era com dir-los: això va amb vosaltres. Ara s'ha de fer el seguiment de tot això. També hi ha hagut un canvi de govern... Però crec que està donant bons resultats, per les exposicions i accions que vaig veient.

MARIA ÀNGELS: No hem parlat del llenguatge no sexista, que l'Institut d'Estudis Catalans diu que no, que *tots som tots i totes*. I això és mentida. Jo ho comento, ja que hi som. Malament si ho fem tot de meravella i tenim uns equipaments fantàstics que programen en igualtat i després ens diuen «tots els aquí presents estan convidats a un suc». O sigui, malament, no?

ANNA: I a més a més del llenguatge escrit o parlat, hi ha el llenguatge audiovisual. L'altre dia em van enviar un projecte europeu per fomentar l'emprenedoria de dones —bé, tant hi fa, això—, i les imatges que acompanyaven el document eren d'una senyora, de color rosa per cert, tipus còmic, com una *pin-up*, i vaig pensar «anem malament». És a dir que hem de cuidar el llenguatge escrit i parlat, i també l'audiovisual.

PATRÍCIA: Curiosament, vaig veure que segons qui cuidava més el llenguatge audiovisual que l'escrit.

MARIA ÀNGELS: Li tenien por a la Carme Junyent, segurament. L'Associació de Dones Periodistes de Catalunya fa formacions en llenguatge no sexista, que això sempre és útil, a pesar de l'Institut d'Estudis Catalans.

LAURA: Qui més té alguna aportació?

SANDRA (*públic*): Gràcies a totes per venir en aquesta jornada, emmarcada en aquesta voluntat de fer un pla estratègic de cultura des de l'Ajuntament de Tarragona, incloent-hi totes les entitats. Ara parlava, la companya (*a l'Anna*), d'indicadors, d'objectius... I els qui treballen amb mi saben que és una obsessió personal, meva. Perquè si no podem mesurar no sabem si estem assolint objectius. I aquests objectius han de representar uns valors... I promoure la igualtat de gènere i altres igualtats és important. Dins del pla estratègic de cultura volem introduir diverses perspectives: una és la de gènere, però per descomptat, i se n'ha parlat aquí, la diversitat —no només sexual—, la multiculturalitat, i altres perspectives d'inclusió dins la cultura. Abans parlàveu de la cultura popular, tenim aquí la presidenta d'una colla castellera, la Yasmina Armesto, que és presidenta de la Colla Jove dels Xiquets de Tarragona, i des del món casteller també s'està fent un esforç. Per nosaltres la cultura popular és cultura, no n'hi ha cap dubte. Tarragona és una ciutat molt rica quant a la seva cultura popular i tradicional, i té unes festes majors que es nodreixen completament de la feina que fan les entitats. Per tant, aquesta ciutat no seria el que és sense la seva existència. Per a nosaltres el meló està més que obert, i l'hem de mirar en perspectiva de gènere. Aquí crec que tenim molta sort perquè en general les entitats tenen molt bona consciència, totes fan una feina dins de les seves possibilitats, i no tenim entitats que vetin les dones. Aquí tenim diables i diablesses. M'ha agradat molt el tema de bones pràctiques, perquè de vegades quan entrem en temes més tècnics, i amb els empreses que treballen... De vegades costa trobar dones en certs estrats, per exemple en perfils més tècnics. Aquí ja entrem en línies que costa una miqueta més. Aquí fem un esforç important per donar aquesta perspectiva de gènere, i aprofito per dir que tothom que no hi hagi tingut ocasió d'anar que vagi al Centre d'Art El Mèdol, que hi tenim una exposició d'una dona, la Susanna Anglada, i la comissària també és una dona, i crec que és molt interessant. Estem començant a treballar-hi, però el que volem és anar-hi aprofundint. Jo crec que és important fer programació feminista dient que és programació feminista, i programació feminista que no es noti que és feminista. «Y con un poco de azúcar esa píldora que os dan». Aquí també és interessant fer l'avaluació de què funciona millor. Ara estem en un procés de recollida de dades disgregades... La nostra voluntat és de millorar, així que moltes gràcies per venir i acompanyar-nos. Les vostres propostes seran molt agraïdes i molt ben rebudes.

MARIA ÀNGELS: Gràcies per convidar-nos-hi. A propòsit del cicle de cinema, en el qual visibilitzeu les altres feines del cinema, que no són només la direcció i la interpretació, que és el que més coneixem, voldria dir que els Gaudí, de l'acadèmia de cinema, per primer cop ha vist que hi havia més pel·lícules catalanes de dones que no d'homes, i és una anomalia. En els darrers anys s'ha obert la porta a la creació de dones, i passa això, que per programar trobo que estem en un bon moment, perquè hi ha moltes més dones fent creació cultural o artística. I això és una cosa que s'ha d'aprofitar. Finalment, tenim la veu de les dones, en diferents facetes i diferents manifestacions, i és bo aprofitar-ho. Perquè la d'ells ja la coneixem, però la de les dones l'hem tingut més silenciada. I ara és una novetat.

ANNA: És una novetat, però això, que està molt bé, ha vingut a causa que hi ha hagut uns ajuts del cinema espanyol, en què si els equips eren més paritaris, o hi havia més dones, hi havia més diners. Veure si això té continuïtat, com hem dit diverses vegades.

Avui soc jo la pessimista, que tinc fama d'optimista, però bé, la gràcia d'aquestes coses és que hi hagi continuïtat.

MARIA ÀNGELS: Això mateix va passar amb la Pilar Miró, que quan va poder repartir subvencions les va repartir sobretot a una sèrie de dones que plantejaven la seva primera pel·lícula. I d'algunes n'hem vist aquesta primera però no n'hem arribat mai a veure la segona. I després hi ha persones, com la Itziar Bollain, que van sortir d'aquella fornada i que per sort n'han fet moltes més. Passa això que dius. Però bé, per ara hem vist que hi ha moltes pel·lícules de dones i que funcionen molt bé, i que tenen molt d'èxit. Per alguna raó serà.

ANNA: Un detall de les programacions, i que volia comentar, és que, sovint, la programació que s'adreça als infants està conformada, en gran majoria, per dones. O senzillament no es posa el seu nom, que això passa sovint. Aquí (*la programació de Tarragona*) he repassat una mica i he vist de vegades no s'anomenava qui feia l'activitat infantil i en canvi sí que s'anomena qui fa l'obra de teatre (*per a adults*).

PATRÍCIA: Això que observes és coherent amb el que em vaig trobar als tretze museus municipals de Barcelona. Moltes vegades, les activitats, els tallers familiars, els feien dones joves. I eren un dels llocs on més paritat i perspectiva de gènere hi havia. Aquí teniu un planter, en la joventut, i heu d'aprofitar-lo. Jo voldria dir una altra cosa, si em permeteu, que em va semblar molt interessant. En una formació a Reus, l'altre dia, grups de gestors em comentaven que de vegades per fer programació el dia a dia se'ls menjava. El gestor cultural, per fer programació amb perspectiva de gènere o feminista —i que, per tant, d'alguna manera, innovi—, necessiten un temps de reflexió, fora de l'obligació quotidiana, per poder pensar abans de fer el projecte i després analitzar com ha anat. Durant la pandèmia, n'hi havia que van tenir més temps per reflexionar una mica —als museus, per exemple—, i s'ha vist que aquests han innovat i han evolucionat i els altres no. De vegades, aturant-te, guanyes. Jo els vaig preguntar: *less is more?* Perquè també es queixaven de manca de pressupost, i jo els vaig dir: però almenys, si teniu menys pressupost, tindreu més temps per pensar? Bé, era una idea de necessitat pràctica per repensar programacions. Allò típic: «és que no hi ha dones», «és que no en trobem»... És que potser necessites temps, també, per localitzar-les. Hi ha bases de dades, guies, però potser no has tingut ni temps de mirar-les bé. Necessites un temps extra posat en la dinàmica de la institució per poder innovar, no? A la pandèmia, jo me'n vaig adonar. Quan vam fer l'autoanàlisi que us comentava, la part positiva, de tot plegat, és que tenien temps per fer-me cas i contestar-me al projecte seriosament.

ANNA: Això passa de vegades quan fas formació amb un equip municipal i trobes que tens una matèria separada per X hores, i el que volen realment és poder tenir un espai de debat entre ells. Això passa molt.

PATRÍCIA: Sí, això passa moltíssim. És una mica el que fem ara, també: una reflexió. Sembla que al món acadèmic hi ha més temps de fer això, no? Perquè hi ha la recerca, els doctorats... Ja hi ha un temps de mineria, diguéssim, d'anar buscant...

ELINA: El que està clar és que al món acadèmic anem quatre o cinc dècades per davant. És claríssim.

PATRÍCIA: Quan surts del món acadèmic i trepitges el carrer dius: Hola? On he caigut?

ELINA: El que estem parlant ara, per exemple, prové de teories que van néixer als anys setanta. Ara s'han estès, però nosaltres ja fa molts anys que les treballem. Hi havia una qüestió que ens havíem plantejat abans, però que no ha sortit en el debat, i és la pregunta de com portem aquestes diferències entre la teoria i la pràctica. Jo sempre estic navegant entre la meua feina, com a investigadora i historiadora —que seria la teoria—, i després la praxis, quan porto això al comissariat d'exposicions. Aquí sí que, clar... Sempre penso: una cosa és una exposició teòrica, i una altra una de pràctica, que no acaba de ser mai el que tu volies, sobretot quan fas exposicions des d'una posició feminista. Per exemple, et trobes que et corregeixen els textos del catàleg, o de sala, perquè consideren que són força radicals. Clar, com no han de ser radicals? Són feministes. A l'acadèmia no tenim cap problema per tal que escriguis el que vulguis. En canvi, a les sales d'exposicions hi ha directors que potser no estan tan d'acord a tenir una comissària amb un posicionament feminista... Però a veure, si saps com treballa i com soc, no? Aleshores, per què em fas això? A mi em sembla una molt mala pràctica.

MARIA ÀNGELS: Són la censura.

ELINA: Però es fa. I després, penso que hi ha un decalatge enorme entre la gestió cultural i l'acadèmia. No es coneixen, les persones. Moltes vegades passa que fan trobades de qüestions artístiques, de dones... però a qui criden? Al comissari de sempre, a la crítica d'art de tota la vida, als famosos... i els encarreguen de fer coses de dones. Perquè pensen que una persona que ha estat tota la vida estudiant Miró, si els diuen que han de fer una cosa sobre Angeles Santos la faran bé. I exactament, clar que la faran bé, però la faran amb les mateixes categories d'anàlisi i d'interpretació que s'utilitzen per als homes. Per tant, si no donem pas a la gent que ha estudiat amb un pensament de gènere i feminista —que per sort hi ha cada cop més doctors i doctores fent tesis fantàstiques, a la universitat, en aquest sentit— si la gestió cultural no s'acosta a aquests coneixements acadèmics... A qui coneixerem? Als de sempre. Què comporta, tot això? Que una de les coses que és fonamental, en el camp de les arts, com és el trencament del cànon, sigui un altre meló per obrir. I ara tornaré a parlar d'artistes del passat, perquè crec les noies d'ara ja penso que és una altra cosa. Però si parlem de les dones que van crear fins als anys vuitanta, si no trenquem el cànon que tenim en la història de l'art català, és a dir, si continua sent cànon absolutament patriarcal, continuarem sense valorar profundament les obres d'aquestes dones. Com que les circumstàncies de producció de les obres de les dones no tenien res a veure amb les dels homes, després tu no pots comparar-les d'igual a igual, perquè elles sempre hi sortiran perdent. Això s'ha de tenir en compte. Qualsevol dona artista de principis del segle XX, amb un Casas o un Rusiñol, hi sortirà perdent. No podien viatjar pel món, anar als cafès, fer vida bohèmia... Aquestes senyores estaven a casa tancades, pintaven quan podien i si es casaven tenien sort si no els hi ho prohibien... Llavors, què fem? Conseqüència: no les acabem posant mai a les parets dels museus. Les tenim als magatzems dels museus, i no tenim oportunitat de veure-les. I el que no es farà, perquè no es fa, és traure un Ramon Casas per posar-hi un Lluïsa Vidal. Aquesta

mentalitat ens ho impedeix, perquè continuem amb el cànon establert. Fins que no el trenquem i comencem a treballar les categories que ja tenim a l'acadèmia —d'anàlisi, d'interpretació— continuarà passant al mateix. Penso que hi ha una gran desconexió entre la gestió cultural i la teoria cultural que s'està treballant a les acadèmies. Vull aprofitar, i acabo, per recordar, ja que som a Tarragona, una historiadora de l'art del Masroig, la Núria Rius Vernet (1950-2021). Jo la vaig conèixer als anys noranta, i era una de les pioneres en la historiografia feminista de l'art català. Va fer una exposició que es deia *Del fons a la superfície*, en la qual va anar pels museus catalans traient obres de dones dels magatzems i exposant-les. Va fer llibres, va escriure molt, sobre dones catalanes, des del segle XIX fins a la Guerra Civil. I després, justament ella, que era filla d'un senyor que havia estat a la Batalla de l'Ebre, va proposar un comissariat meravellós sobre les dones artistes a la República. Va anar picant portes a molts museus catalans, i ningú volia aquesta exposició, que era imprescindible, però com que era una exposició feminista i republicana... Finalment, al Museu de Sitges la van voler exposar, i pocs dies abans de la inauguració, la Núria va morir, de manera sobtada. És una dona que es mereix que la seva obra es conegui. També era una gran especialista en Lola Anglada. L'havíeu vist parlar, en algun museu, a la Núria? No, perquè són feines que es queden a l'acadèmia, i que quan poden sortir-ne no tenen ressò.

PATRÍCIA: Però per què creus que hi ha tan poc pont? A mi també em preocupa molt, això. Jo, fet, el llibre aquest d'Anagrama (*i Divinas!*) el vaig escriure per això. Jo vaig treballar de model quan tenia disseny anys, i per guanyar pasta. Però al final vaig tenir una carrera estranyíssima. I el món acadèmic, quan hi vaig tornar, vaig aprendre a entendre la meva experiència. Per mi, jo l'adoro, considero que és la meva llar, i la meva salvació. I vaig fer aquest llibre per fer divulgació. Tot això que se m'ha ensenyat a mi, jo vull compartir-ho. Llavors, a certs congressos, a certes programacions, jo els dic «és que sempre esteu convidant els *famosillos*». Estan plens de *tios* experts i expertes en el món universitari, però diuen que «*son muy aburridos y que no se saben comunicar*». Però si són docents! Pregunta, eh: ¿Hi ha com una espècie d'estereotip del món acadèmic com una mena de *rotllo*, o quin és el problema? Perquè a mi, francament, se m'escapa.

ELINA: A mi també em sembla fascinant. Passar per la universitat ha estat l'experiència de la meva vida, perquè t'obre un món increïble. Però bé, igual no tothom té la mateixa experiència. Jo penso que hi ha un desconeixement, i que sempre el més fàcil és «truco a la crítica més famosa o al comissari més famós». Pregunta: ¿Creieu que una exposició sobre artistes que representin el desig femení, i el desig sexual entre dones, la podria fer una comissària que no fos lesbiana? Creieu que això ara mateix es podria fer? ¿Podria ser el comissari d'una exposició sobre representació de cultura gai un senyor heteropatriarcal? Clar, això és també una cosa a tenir-la en compte i a pensar-la molt. No en tinc una resposta.

MARIA ÀNGELS: Però tens la pregunta, que és més interessant.

ELINA: Clar, jo penso que igual amb el temps sí que podria passar. Però ara mateix...

MARIA ÀNGELS: Jo crec que ara cal que la persona faci la feina que coneix. Sobretot perquè hi ha poques persones que coneixen aquesta història del desig femení. Però bé,

tornant al tema de la recuperació d'artistes, jo em dedico a la literatura, i una part de la meva feina consisteix a recuperar escriptores dels anys trenta, de la República. L'any que ve, el 2024, és l'any del cinquantè aniversari de la mort de la Maria Teresa Vernet, que era la novel·lista més famosa de l'època, el *best-seller* de l'època. Estic segura que ningú d'aquí havia sentit el seu nom. Jo proposaré que facin un any Maria Teresa Vernet, i és probable que em diguin que no. Segurament em diran que no. És una senyora que no té llibres reeditats, i que evidentment era molt més important que Josep Pla i companyia. Era el *best-seller*, tothom llegia aquesta senyora, especialment la gent jove, perquè explicava històries d'amor, terrenals, no era una cosa espessa. Tot això s'està perdent. I no es fa tampoc des de les acadèmies... Hi ha un talent que s'està perdent perquè es fa, i es programa, i es convida, sempre, els mateixos. Tenim un problema, no d'homosociabilitat, que és allò que els homes conviden els seus amics, sinó que tenim una agenda molt limitada. I és veritat que Catalunya és petita, però no tant! Hi ha molta gent a la universitat fent bones feines. Una cosa que em preocupa, com a crítica literària, és que rebo molts llibres de les editorials, i jo ressenyo només llibres de dona o llibres sobre de feminisme, perquè penso que necessiten una mica més d'il·luminació que els altres, i resulta que m'arriben molts llibres que passen a llocs que no són aquí, i llavors els traduïm i hi posem un pròleg d'una senyora dels anys vuitanta de Noruega. I penso: no seria més interessant demanar un pròleg a l'Elina, o la Patrícia, o l'Anna, o a mi? Fem coses per decorar una mica, però estem desaprofitant molt de talent propi. Fa ràbia aquesta cosa estanca entre el món acadèmic i el món cultural. Jo per què vaig descobrir Maria Teresa Vernet? Perquè un dia, llegint un llibre, vaig topar amb el seu nom. Jo soc filòloga i no em van ensenyar res del que havien escrit les dones. Són una generació oblidada, la de les lletraferides republicanes. Hi insisteixo: estem perdent molta cosa per programar sempre el mateix. Ens podeu preguntar, ens podeu enviar correus electrònics... I nosaltres contestem sempre. Sempre.

JORDI (*públic*): Lliga molt amb el cànon del camp de la literatura: Molas, Triadú...

MARIA ÀNGELS: Hem de deconstruir el cànon: canviar-lo i ampliar-lo. Sí, aquests senyors han fet la seva feina, però no hi surten senyores.

JORDI (*públic*): Per què costa tant trencar aquests cànons? En l'art, en la literatura...

MARIA ÀNGELS: Perquè la feina la fem les dones, des del feminisme, i de manera molt precària. Aquest és el problema.

PATRÍCIA: I perquè té mala fama.

ANNA: I perquè se'ns educa amb aquest cànon.

MARIA ÀNGELS: I perquè és un gueto. Jo em dedico a la literatura feta per dones des de fa trenta anys. Escric als millors diaris: abans a *La Vanguardia*, ara al diari *Ara*... I a mi no m'han trucat mai per fer de jurat, perquè jo em dedico a les dones. Ara, un senyor que es dediqui a la novel·la policíaca segurament el truquin per fer de jurat d'una altra cosa.

ANNA: Però el cànon, jo crec, també és una cosa que ens han inculcat a totes i tots. Quan estudiaves història de l'art, literatura, filosofia, matemàtiques... encara ara, els llibres de text, fan bastanta pena. Seguim educant generacions sense mencionar-los ni una sola dona. Llavors clar, quan tu creixes, comences a treballar, clar que repeteixes el cànon, perquè és l'únic que t'han explicat. Realment costa molt de trencar, aqueta cadena. És el que deia l'Elina, no? La cultura patriarcal és una estructura molt ben organitzada. T'eduquen d'aquesta manera, només t'expliquen una part de la història... Quan comences a treballar, tu repeteixes el mateix, i així fins a l'infinit.

PATRÍCIA: Ara s'està movent molt a xarxes, però. La gent, que diu que les noves tecnologies són fatals, doncs bé, han sigut una de les eines que han fet servir les dones per moure un munt d'iniciatives arreu del món, i compartir petites càpsules de coneixement i que han anat impregnant.

MARIA ÀNGELS: I no ens oblidem del *me too*, que les xarxes li van anar la mar de bé.

PATRÍCIA: És veritat que estem posant-nos davant del *deep culture*, però jo crec que per no perdre l'esperit que ens transmetia la Norandi, és bo també veure la part positiva... Una vegada, amb aquests programadors, tenia un certamen d'aquests de la SER a Alcázar de San Juan, on representa que passa el Quixot, i era de caire humorístic, i no hi programaven mai cap dona. Mai. I un dia una noia jove em va dir: «¿Tu sabes qué es *Estirando el cichle*? Es el podcast más escuchado por delante de Buenafuente». I les vaig començar a seguir a xarxes. I les vaig convidar. Vaig fer un esforç de pont, i elles em miraven com que els donava igual. Ja estan fent un món paral·lel. Si les conviden a l'Alcázar de San Juan o no era anecdòtic, per a elles era carca i tot, com si estiguessin observant un zoo. I omplen teatres. Al Museu de Ciències Naturals de Barcelona, el públic deixava notes, moltes queixes, perquè als vídeos només hi sortien homes científics, és a dir, que el públic també està educant la institució. Ja hi ha aquest coneixement, va circulant, va circulant. Potser no arriba a aquests llocs de direcció de què parlàvem, però hi és. També una altra estratègia són les bústies obertes. Que la gent et pugui plantejar suggeriments, projectes nous... Gent que no coneix ningú, i que per tant si vol fer la seva proposta ha de trucar a porta freda a les institucions.

ANNA: Però després que el projecte se'ls doni a ells o elles, eh.

MARIA ÀNGELS: Que no el copiïn.

ANNA: Exacte. Perquè jo conec casos en què la institució se'ls apropia. A la gent, en aquest país, li costa fer propostes en bústies obertes perquè després te les trobes replicades. S'hauria de fer un concurs, amb unes bases, en què quedés molt clar que per la proposta que arribi, si mai es posa en marxa, l'executarà aquella persona o grup de persones. Perquè això passa contínuament.

ELINA: Si tu estàs formada en un feminisme realment bo, això no hauria de passar. Perdoneu, perquè el feminisme té una ètica, i és la del reconeixement d'autoritat. D'acord que no és com funciona el poder. El feminisme, el que m'han ensenyat les meves mestres feministes, és el reconeixement d'autoritat intel·lectual. Jo, si escric coses que

he llegit en una altra col·lega, òbviament, les cito. Els homes se citen entre ells, i les dones també citen homes. És a dir, ha d'haver-hi una ètica en citar, en no plagiar... Per això jo us deia, que si fem coses però continuem replicant les maneres de fer del patriarcat, que són aquestes: la competència, el plagi, el no citar, el ninguneig... Tot això és patriarcal.

ANNA: Però això passa. Per això avui soc la part pessimista d'aquest debat. El tema de recollir propostes des de baix a dalt, evidencia un altre problema: a les institucions públiques i culturals hi ha molta gent que fa molts anys que són allà i que no saben el que passa al carrer. Jo conec moltes persones que ja no fan propostes si no hi ha unes bases molt clares, perquè t'acaben copiant.

MARIA ÀNGELS: Però pot haver-hi gent que no vol executar el projecte, que simplement vol veure'l. A banda de la necessitat d'una bústia de suggeriments, jo sempre he pensat que hi hauria d'haver-hi una part del temps en la qual programés la gent del carrer. Que proposessin el que creuen necessari. Perquè el problema és que es programa el que nosaltres creiem necessari, però sense preguntar els usuaris de la cultura... Tenim un cinema, doncs que durant una setmana hi programi el públic.

ANNA: Això es fa una mica als centres cívics. Si més no, a Barcelona...

TONI (*públic*): Us voldria preguntar també pel dret a la cultura, com dur-lo a la pràctica seguint les directrius de la UNESCO. ¿Com podem vincular el feminisme amb l'acció comunitària, amb la mediació, amb la participació activa...? Quines recomanacions ens feu per vertebrar tot això?

MARIA ÀNGELS: Jo crec que començar per aquí, dient «hi ha un espai per a vosaltres», estaria bé. Si oferiu una setmana per a què programi la gent, segur que surten idees. La gent no entra a les galeries perquè veu una senyora molt ben vestida, un quadre molt estrany i està tot molt tancat. Tenim equipaments que estan massa blindats. S'ha de fer tot més fàcil, en aquests espais. Aquest vestíbul, per exemple, és un espai intermediari entre el carrer i el que es programa a dintre del teatre.

ANNA: Aquest és un espai obert, però hi ha equipaments —no sé a Tarragona—, però per exemple biblioteques públiques, centres cívics... Acostumen a tenir molta més relació i molt més treball comunitari. D'aquests espais n'haurien de sortir propostes que arribessin aquí dalt, que no es quedessin al centre cívic, sinó que arribessin a la regidoria. Hi ha idees que es poden extrapolar i que siguin de ciutat. Perquè sinó ens quedem amb aquesta distinció entre alta cultura i baixa cultura que també s'ha de trencar. Jo crec que fer més acció participativa és la manera... També amb la seguretat que allò que se'n derivi anirà a petar a algun lloc. Perquè hi ha gent que també està cansada de *participar* però que després de les seves propostes no se'n sàpiga res. S'ha de donar confiança i crear ponts. Vaja, és una proposta però en podem pensar més.

MARIA ÀNGELS: I la transversalitat. Procurar que hi hagi pluralitat d'edats. Hi ha llocs, com els clubs de lectura, o les conferències a biblioteques, que només hi ha gent gran, o

només hi ha dones. Doncs ens estem equivocant. Hem d'intentar que tot sigui més transversal.

ANNA: El tema de les edats és un gran tema. És això que deia la Patrícia. Ai, què és *Estirando el chicle*? Si no es creen equips més diversos, quant a edat, capacitats, orientació, origen, el que sigui... Com més diversos, més idees. Això les empreses tecnològiques ho tenen claríssim: aposten per la diversitat perquè els surt moltíssim a compte. Acaben sent més rendibles! Però en l'àmbit de les institucions públiques, que és més difícil canviar els equips, això costa més. Quan fas accions participatives, però, s'ha d'intentar que siguin grups al màxim de diversos. La senyora Pepita de noranta anys amb el grafiter de quinze. I surten coses interessants. Hem de ser més disruptius.

PATRÍCIA: M'has fet pensar en la mentoria inversa. Gent jove que ensenya a gent gran.

ANNA: Novartis, una empresa farmacèutica, durant molts anys ha estat fent això. Una persona jove —becaris, per exemple, que de vegades ni cobren— el posaven de mentor del director de no sé què, que tenia seixanta anys, perquè el jove li ensenyés que des del mòbil podia fer videoconferències, o fer un millor ús de les xarxes socials. Jo n'aprenc molt, també. De fet, prefereixo treballar amb gent de diferents edats i diferents orígens perquè n'aprenc moltíssim. És pur egoisme.

PATRÍCIA: També depèn d'una actitud i una flexibilitat, perquè segons a quin director, de qualsevol edat, li dius que ha d'estar treballant amb un jove i s'ho pren malament.

ANNA: Doncs que s'ho faci mirar.

PATRÍCIA: Sí, però... És veritat o no?

ANNA: Sí, sí. Nosaltres tenim una petita empresa i això passa. Fem una formació sobre comunicació inclusiva no sexista. I els dius vindrà l'Èlia o la Clara... i responen no vindràs tu? És que en saben més elles. Però clar, com que en tenen una vint-i-set i l'altra vint-i-cinc, he d'acabar anant-hi jo també un dia per dir hola i tal... Però si en saben més elles!

PATRÍCIA: El reconeixement de l'autoritat de les dones, i en especial de les dones joves, és un altre problema a tractar.

ANNA: Sí. Jo crec que a banda de reconèixer els mèrits de les que hi són també hem de deixar pas a les que venen al darrere. Sinó, d'aquí quatre dies...

PATRÍCIA: Però jo no parlava tant de mèrits com del coneixement que es genera.

MARIA ÀNGELS: La cultura com a vehicle de transmissió de coneixements. Bàsicament és això. No és una cosa estanca, sinó que es mou contínuament.

ANNA: Nosaltres estem fent l'acompanyament a un grup de dones del barri de Gràcia de Barcelona, artesanes, artistes... Les Minerva, que tenen de mitjana uns seixanta-vuit

anys, i han acabat encantades amb les meves companyes més joves, perquè els ho desmunten tot.

ELINA: Perdoneu eh, però no puc. M'està semblant molt *edatista* tot el que esteu dient. Jo tinc seixanta anys i sé portar les xarxes socials. Les dones de seixanta-vuit anys no són com les d'abans. Una altra cosa fonamental del feminisme és que estem canviant totalment els models de dones amb els quals vam créixer. Les senyores de la meva edat, abans, anaven amb el monyo i vestides de negre. Això ha canviat. La Mari Chordà, que exposarà a Tarragona —i heu d'anar totes a veure-la—, té vuitanta-dos anys i l'hauríeu de veure.

MARIA ÀNGELS: El dia de la inauguració vindrem, i anirem a veure la Mari.

ANNA: Però no... Jo també porto les meves xarxes socials. Però no em negaràs que hi ha coses que a ells el surt així, i que a mi em costa el triple de temps. I jo tinc seixanta anys, i no em costa de dir-ho... És un *win-win*.

ELINA: Totalment, sí, sí. És un *win-win*, però no podem parlar de les dones de cinquanta o seixanta com si fossin...

ANNA: Però si jo en tinc seixanta.

ELINA: És que està canviant tot. Una de les coses que hem de canviar amb el feminisme és aquesta qüestió de l'edat. Mireu, jo treballo molt amb artistes grans... La Maria Assumpció Raventós, de noranta-sis anys, treballa cada dia, la Glòria Morera, de vuitanta-sis anys, i treballa cada dia, amb una lucidesa i una força i una energia que les meves alumnes de vint anys no les tenen.

ANNA: Però potser no tenen pàgina web. Una cosa va per l'altra.

ELINA: Bé, la senyora de cent dos anys, de Valls, cada dia entra al Facebook i publica els seus dibuixos allà. Si tens la sort de tenir salut, les coses estan canviant moltíssim. No podeu continuar pensant que les dones grans són senyores que no s'assabenten de res. Hi ha artistes grans en aquest país que són excel·lentíssimes. Jo no he sentit a dir que els senyors grans...

PATRÍCIA: Vols que et digui com els diuen, als senyors grans que fan el ridícul? Esteu preparats? És una paraula lletja, eh: *pollaviejas*. M'ho deia una persona en una galeria d'art. Vull dir que l'*edatisme* existeix.

ELINA: No, l'*edatisme* existeix però el feminisme l'ha de trencar. És una construcció patriarcal. Totalment.

PATRÍCIA: Però crec que el volia dir l'Anna és que hi ha un intercanvi generacional, és un *win-win*.

ANNA: Exacte.

LAURA: Fa dues hores i mitja que som aquí i crec que estaríem deu hores més parlant de tot plegat, però...

MARIA ÀNGELS: jo crec que la nostra moderadora vol que marxem. Té criatures i el feminisme també és conciliació.

LAURA: Si us sembla ho deixem aquí, sí (*Riuen*).

LAURA: Moltes gràcies per venir.